

Platon'un Sosyal Kuramı Üzerine¹

O. İnan ŞENSES²

Makale Bilgileri

Makale Geçmişi:

Makalenin Yüklendiği Tarih: 22.10.2019

Makalenin Kabul Edildiği Tarih: 10.12.2019

Anahtar Kelimeler: Biraradalık, birey, toplum, ideal, akıl, yasa, bilge yönetici.

---

¹ Bu metin, *Platon'dan Smith'e Sosyal Düzenin İnşası* başlıklı doktora tezimin ilk bölümünün ek okumalarla yeniden değerlendirilmiş, dönüştürülmüş halini ifade ediyor.

² Araş. Gör. Dr. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

Özet

Bu çalışma, Platon'un, nasıl bir biraradalık sorusuna verdiği yanıtları ortaya sermeyi amaçlıyor. Ona göre arzu edilen sosyallik, bir toplumsal bütün, en nihayetinde aklın egemenliğinde, bilgece, felsefeye yönetilen bir yapının ifadesi olabilir. Platon, karmaşık, görünür, bilinir olan toplumsal çelişkiler yumağının üzerine her ne kadar tam oturmayacağını sezse de, kusursuz, ideal bir sosyal tasarım giysisi giydirmeyi dener. Bu bitimsiz çabanın sürekliliğini *Devlet*, *Devlet Adamı* ve *Yasalar* metninde görünür kılmak bu yazının çıkış noktası. Vardığımız noktaysa toplumsal gerçekliğin, çelişkiler yumağının, katı ve keskin bir biçimde ideal olana, olması gerekene tabi kılınması yönünde. Biraradalık eksenli soruşturmamız boyunca, olan/olması gereken ayırımına/gerilimine ve bu ikiliğin bir kılınmasına dönük araçların çözümlenişine tanık olmaktadır.

On the Plato's Social Theory

Abstract

This study aims to reveal Plato's responses to the question of how a togetherness is. According to him, the desired sociability, a harmonic social whole could be an expression of a structure which ultimately, in the hegemony of the reason, wisely, philosophically managed. Plato tries to dress a pure, ideal social design garment on the social reality but he discerns that it is not fully fit on the complex, visible, known social contradiction whole. It is the starting point of this paper to illuminate these continuation of endless effort which is visible in the text of the State, Statesman and Laws. At the point we have reached, social reality, the whole social contradictions, ought to be rigidly and sharply subordinated to the ideal, what it ought to be. Throughout our investigation which is related to togetherness, we observe the distinction / tension that is included is/ought to determination and analysis of the means which is render this duality to harmonic unity.

Keywords: Togetherness, individual, society, ideal, reason, law, wise man.

Giriş

İnsan, hem kendi içinde hem de diğer insanlar ve doğa ile sürekli ve kesintisiz bir ilişkinin öznesi, nesnesi konumunda. İlişki, insanın ve tüm çevresinin çok boyutluluğu göz önüne alınacak olursa fazlasıyla katmanlı ve dolayımı. Bu karmaşık kümenin dinamikliğini hiç yitirmeyen bütününe *toplum* kavramı denk düşüyor. Biz, her ne kadar kendimizi merkeze koyup dışımızdakilere iradi bir katılım sağlamayı kuramsal bir başlangıç noktası olarak kabul etsek dahi aslında biz ve dışımızdakiler yani birey ve toplum, birbirlerinden hiç de kolay ayıramayacak, birbirine geçişli olan bir bütünü oluşturuyorlar. Öyleyse bu sosyal bütünün, birey/toplum ilişkiselliğinin anlamı, önemi ve tarih boyunca çeşitli nedenlerden ötürü gözetilen devamlılığı, uyumu üzerine düşünmek, doğallığıyla insanı, toplumu, anlamaya, çözümlenmeye ve en soyut haliyle kuramsallaştırmaya yol açıyor. Böylesi bir kuramsallaştırmanın, özcesi, birey/toplum bağının, dinamik bir toplumsal örgütlenişin, bir arada yaşamanın ilk nedenlerini ve böylesi bir yaşamın devamlılığının özsel ilkelerini saptamaya çalışacak olsak, sanırız Platon, bizlere ilk ışık tutan bilge olacaktır.

Bir Birliktelik Arayışı: *Devlet*

Platon'un *Devlet*³ yapıtı, siyasi düşünce tarihinin⁴ bir bakıma düzen inşasına, biraradalığa dönük ilk kapsamlı çalışmasıdır. Akıl/istek bileşimi olan insanın ve gereksinimlerin bağlayıcı gücüyle var olan toplumun ne olduğu/nasıl işlediği üzerine yazılmış olan *Devlet*'i, en genel haliyle toplumsal gerçekliğin idealize edilme uğraşı olarak yorumlayabiliriz⁵. Bir tarafta gerçek, ötede ise ideal olan. Gerçeği ideal olana yaklaştıracak, ulaştıracak gücün tanımlanmasıyla, bir bütün olarak *Devlet* metni, kendine özgü bir sosyal kuramı bizlere sunuyor⁶. Sosyal olanın, birbirinden farklı/çelişkili konumlarda bütün içinde tanımlananın, gönüllü ya da zorla olan birlikteliğin, karşılıklılığın izi sürülmeye değer⁷.

Uyumlu bir birliktelik ve bundan doğan süreklilik, Platon açısından ilkesel bir öneme sahip. Ne tür bir topluluk olursa olsun, eğer eğrilik amaç edinilmişse ve insanlar birbirlerine eğrilik edecekse bu topluluk iş görebilir mi diye soruyor Platon (Platon, 1999: 41). Biraradalık söz konusuysa burada eğri tutum tam olamaz çünkü eğrilik, karşıdakini gözetmemeyi gerektirir.

³ Devlet metninin anlamı üzerine bkz. Schofield (2007).

⁴ Eski Yunan'da siyasi düşüncenin temel kategorilerine genel bir bakış için bkz. Cartledge (2007).

⁵ Sözelimi, Strauss'a göre *Devlet* metni, siyasi idealizmin en geniş ve en derin çözümlenmesi biçiminde değerlendirilebilir (Strauss, 1978: 127).

⁶ Strauss'un Cicero'dan aktardığı üzere, *Devlet* metni, olası en iyi yönetim biçimini ortaya koymaktan öte siyasi olanın doğasını aydınlatmayı amaçlıyor (1978: 138).

⁷ Neredeyse çözümsüz olan birey için iyi olanla, genel için iyi olan arasındaki gerilimi hep akılda tutmak koşuluyla (1978: 88).

Ortak amaçlar doğrultusunda bu umarsızlığı engelleyen şey *doğruluk*⁸ tur ve topluluk adına iş görebilme yalnızca eğri olmayarak olasıdır (1999:42)⁹.

Burada Platon, konuyu ayrıntılandırmaya geçmeden önce yöntemsel bir tutum belirliyor ve genelden özele doğru doğruluğun içeriğini belirlemenin¹⁰ daha uygun olacağına hükmediyor. Ona göre daha büyük olan, doğruluğu daha da fazla içermektedir (1999: 56). Öyleyse toplum diyoruz¹¹ ve toplumun kurucu ilkesi olarak Platon, özsel bir yargıya varıyor:

"... Bence toplumu yapan, insanın tek başına, kendi kendine yetmemesi, başkalarını gerekmesidir. Yoksa toplumun kurulmasında başka bir sebep var mıdır?

...

... bir insan bir eksiği için, bir başkasına başvurur, başka bir eksiği için de bir başkasına. Böylece birçok eksikler birçok insanların bir araya toplanmasına yola açar... (1999: 56)."

...

... "bunlar (çalışanlar-bn), toplumun içinde emeklerinin verimini, aralarında nasıl paylaşacaklar? Asıl bunun için kurmuştuk toplumu (1999: 58)."

Bu saptamalar ve şimdi aktaracağımız belirlemeler çok yalın olmakla birlikte yüzyıllar boyunca üzerine düşünülen "nasıl bir biraradalık" sorusunun en temel özgünlüklerine göndermede bulunmaktadır. İnsan olmaya özgü gereksinimlerin zorlayıcı gücü ve birlikte yaşamının bu gereksinimleri sağlamada doğurduğu kolaylıklar temelinde (kuşkusuz kime, neye göre, nasıl sorularının çetinliğine ilişmeksizin) önce doymalıyız diyor Platon. Daha sonra barınma ve giyecek gereksinimi giderilmeli (1996: 56). Tüm bunlar belirli bir işi gerektirdiğinden, ki kişiye özgü iş istenilen biçimde gerçekleşirse doğruluk belirecektir (1999: 111), ister istemez

---

⁸ Eyuboğlu ve Cimcoz çevirisi ekseninde bir kavramın adlandırılmasındaki değişimi belirtmemiz yerinde olur. Bu çeviride, adalet ve adil yerine doğruluk ve doğru kavramları kullanılmaktadır. Çevirmenlere göre böylesi bir kullanım, düşüncenin akışını ve bu kavramların halk diline yakınlığını daha tam sağlıyor (1999: 7). Bu nedenle ikili kullanımdan doğabilecek kavramsal birliğin zedelenmesini göze alarak *Devlet* metni çevirisi özelinde çevirmenlerin tercihlerine uyarak ilerlemeyi yeğledik.

⁹ *Gorgias* metni ilgiyi hak ediyor kanısındayız. "...; doğrulukla, ölçüyle davranarak mutlu olmalı, başıboş tutkularından ötürü acı çekmemeli, sonu gelmez isteklerini doyurmak için haydutça yaşamamalı. Yoksa insanın da, tanrının da dostu olmaz öylesi, çünkü kaynaşma yeteneği yoktur onda, kaynaşma yeteneği olmayınca da dostluk olmaz... (2017: 116)."

¹⁰ Doğruluğu hayata geçirme zorluğu, genel için iyi olanla birey için iyi olan arasındaki gerilimle ilişkili. Bu zorluk, bunların özdeş olması halinde ortadan kalkar (1978: 91). Doğruluğun felsefi derinliğine ilişkin bir açıklamayı Strauss'ta görebiliriz. Onun yorumuyla doğruluk bir örüntü. Bireyin ya da toplumun yakınsayabileceği bir form, bir idea (1978: 118).

¹¹ *Kratylos* metninde kışkırtıcı bir soru belirir: "Birlikte daha iyi olacağı umulan bir varlığın toplumda yaşamak isteğinden daha büyük bir istek var mıdır (2017: 217)?"

işbölümü¹² doğacaktır. Yine Platon biraradalık sorunu ekseninde düşünce tarihinde sıkça ifade edilen argümanları dile getirmekte:

"... İnsanlar yaradılıştan birbirine benzemezler. Kimi şu işe, kimi bu işe daha yatkın değil midir?

...

"...insan başka işlerle uğraşacağına, yaradılışına uygun olan işi zamanında görürse, iş gelişir, hem daha güzel, hem daha kolay olur (abç) (1999: 57)."

Sosyal kuramın gerekliliği, yani biraradalığın nasıl sorunsuz inşa edileceği, yavaş yavaş belirlemekte. Gereksinimlerin artan çeşitliği, işbölümüne bağlı yetkinleşmeyle daha da incelikli hale gelen mallar, kendine yeterliliğin ötesine taşan bir toplumsal yapılanma... Platon, karmaşık örgütlenmeye doğru yönelen tarihsel evrimi ne de güzel resmetmiş:

"...Gülbüz olan önceki toplum yetmiyor. Ona yaşamak için gerekli olmayan bir sürü işler, işçiler katacağız. Şehrimiz şiştikçe şişecek. Türlü türlü avcılar, renk ve çizgilerle çalışan sürü sürü resim ustaları, çalgıcılar, şairler ve şairlerin hizmetinde okuyucular, korolar, oyuncular, oyun kurucular, çeşit çeşit eşya yapmak için sürüyle işçiler... Bu arada kendi işlerimizi gördürecek kimseler de arayacağım... (1999: 60)."

Kuşkusuz bu soruşturma tek başına kuramsal bir egzersize işaret etmiyor. Aslında, karşı karşıya kalınan, deneyimlenen bir toplumsal durumun değerlendirilmesinden hareket edilmektedir. Durağan, her şeyin yerli yerinde olduğu, gereksinimlerin en sınırdaki tutulduğu bir örgütlenmede doğruluk soruşturması pek tabii çok kolay olacaktır. Oysa ki, sosyal kuramın, yani nasıl bir biraradalık sorusunun açıklık kazanacağı, doğruluğun anlamının daha da karmaşık ve zahmetli hale geleceği yer, örgütlenmenin çok boyutlu bir evreye ulaştığı katmanlı toplum yapısıdır¹³. Çok katmanlı yapı doğallığıyla sınıfsal ayrışmanın daha da belirgin olmasını doğuruyor. Bir masal anlatımında ifadesini bulsa da verili olan, meşrulaştırılarak ortaya konuluyor:

"...sizi yaratan Tanrı, aranızdan önder olarak yarattıklarının mayasına altın katmıştır. Onlar bunun için baş tacı olurlar. Yardımcı olarak yarattıklarının mayasına gümüş, çiftçiler ve öbür işçilerin mayasına da demir ve tunç katmıştır...(1999: 96)."

¹² Başkalarının ya da genelin iyiliğini gözeten, keskin çizgilerle ayrılmış, belirgin bir işbölümü. Staruss'a göre bu yaklaşım, *Devlet* metninin tüm öğretilerine sinmiş durumdadır (1978: 79). Tam da bu belirgin işbölümünün aksaması, ortadan kalkması, hoşnutsuzlukların, toplumsal gerilimlerin doğmasına kapı aralar (1978: 96).

¹³ Bir bakıma maddi zenginliğin derinleşmesi. Zenginliğe dönük arzunun giderilmesinde doğruluk belirleyici (1978: 104).

Yöneten, yönetilen keskin ayrımı üzerinden şekillenen sosyal kuram, son tahlilde tüm toplumun mutluluğunu¹⁴ gözetmeyi amaçlıyor (1999: 99). Tüm yurttaşlara verili koşullar altında mutluluk sağlayan bir devletin inşası (bilge, yiğit, ölçülü ve doğru eksenli) asıl olandır. Bizim devlet tasarımıımız diyor Platon, gerçekleşirse en iyisidir, bu ne kadar zor olsa da olanaksız değildir (1999: 173)¹⁵.

Bu inşanın asli mimarı bilgiyle donanmış olan sınırlı sayıda kişidir. Bu bilgi, bilgelik¹⁶ olarak ifade edilir (1999: 107)¹⁷. Burada, sık sık vurgulayacağımız, Platon’un sosyal kuramı ve bilgi kuramı geçişliliğine vurgu yapmak yerinde olacak¹⁸. Bilginin aşkın karakterli oluşu ve edinilmesinin güç olması ile yönetenlerin sahip olabileceği bilginin değeri birbirini bütünlüyor gibidir. Tüm sadeliği ile şu denebilir: yönetmek ayrıcalıklı, farklı bir bilgiye erişmekle olası. Yöneten kesimin sınırlı sayıda oluşu, bu bilgi kümesine herkesin varamayacağı yargısı ile temellendiriliyor. Görünenin ötesini bilmek ne kadar zahmetliyse yönetmenin bilgisi de o kadar zor elde edilmektedir. Bu kuramsal inşanın doğal bir ayırım üzerinden şekillendiği savı tüm karşı çıkışları savuşturmaya yarar görünmektedir. Doğanın, kimilerini filozof ve devlet adamı, kimilerini de –pek tabii çoğunluk- düşünmeden söyleneni yerine getirecek insanlar olarak yarattığı (1999: 149) savı, Platon’un sosyal kuramını bütünlüyor¹⁹. Peki, bu bilge kişi nasıl iş görür sorusu o halde anlamlı görünüyor:

“Devleti ve insan huylarını, üstüne resim yapılacak bir bez gibi ele alacaklar, önce bu bezi temizleyecekler; bu da kolay bir iş değildir. Bugünkü kanun koyuculara benzemeyerek, filozoflar ister bir tek insanı, ister bütün bir devleti ele aldıkları zaman, kanunları çizmeden önce, insanın da devletin de temiz olmasını isterler, temiz değilse, kendileri temizlerler.

...

... durmadan bir modele, bir esere bakarak modellerini tamamlamaya çalışırlar. Bir yandan doğruluğun, güzelliğin, ölçünün ve diğer değerlerin özüne, bir yandan da, bunlardan insanlar için çıkarttıkları taslağa bakarlar. İnsan renklerini, sanatlarına göre ezer, birbirine karıştırır ve Homeros’un insanlarda rastlayıp da, Tanrısal dediği örneği, hep göz önünde tutarlar.

...

¹⁴ *Gorgias* metninde şu soruyla karşılaşılıyor: “... Mutlulukla mutsuzluğun ne olduklarını bilip bilmemek... Hangi konu bundan daha önemli olabilir? Bunları bilmemekten daha utandırıcı ne vardır (Platon: 2017: 75)?”

¹⁵ Felsefenin gerçekleştirebileceği doğruluk, mutluluk uyumu (1978: 127).

¹⁶ Bilgeliğin ne olduğunun kesinlenemediği ama öte yandan derinlikli bir soruşturmaya konu edildiği nefis pasajlar için bkz. *Kharmides*.

¹⁷ Politik gücün ve felsefi bilgeliğin birleşmesinden, kaynaşmasından doğacak olan ideal devlet tasarımı. Bu çerçevede, değerli bir ayrıntılandırma için bkz. Klosko, 2006: 170-191. Bu iki eksenin uyuşumu her ne kadar çok zor olsa da olanaksız değildir (1978: 123).

¹⁸ Bu vurgu için bkz., Wood, 2008: 77.

¹⁹ Wood, siyaset kuramlarının gelişimi ile tarihsel durum arasında muazzam bir karşılıklı ilişki ağı kuruyor (2008).

Yaptıklarından kâh bir çizgi siler, kâh onlara bir çizgi ekler, uğraşır didinirler; ta ki çizdikleri insan tabiatları Tanrılara görünebileceği kadar hoş görünsün (1999: 171, 172).”

Ama hemen belirtmeli ki böylesine katı bir ayrışma, yönetene sınırsız iş görme ya da bütünü umursamadan davranma hakkını vermiyor. Platon’un sosyal kuramında şu belirlemeler aslında hiyerarşinin, egemenliğin meşruluğunu dile getirdiği kadar, toplumsal bütünlüğün sürekliliğinin, uyumunun da göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgular:

“... kanunların kaygısı birtakım yurttaşlara ötekilerden üstün bir mutluluk sağlamak değil, yurttaşları ya inandırarak, ya zorlayarak birleştirmek, her birine toplum içinde görebileceği iş payını aldırarak, böylece bütün toplumu birden mutluluğa götürmektir. Devlet seçkin yurttaşlar yetiştirmeye uğraşıyorsa, bu onların keyiflerince yaşayıp, dilediklerini yapmaları için değil, devlet düzenini sağlamlaştırmaya yardım etmeleri içindir (1999: 187).”

Uyuma, düzene, biraradalık inşasının aksamasına yönelik tehditler yok mu? Pek tabii ki var. Tarihsel maddi gelişimle çok daha belirgin bir güç haline gelen işsiz ve mülksüzler kitlesi Platon için büyük bir sorun oluşturur. Platon, hayret uyandıran bir uzak görüşlülükle amaçladığı, arzu ettiği toplumsal düzeninin düşmanlarını ne de ilginç tarif etmekte:

“...Mallarını ellerinden alanlara ve bütün yurttaşlara kin besler, gizli gizli toplanıp onlara kötülük etme yollarını ararlar. Bütün düşünceleri devleti yıkmak, düzeni değiştirmek olur (1999: 220).”

Oysa bütün karmaşık çelişkileri, yönetimsel ayrılıkları çözecek ve bütünün istikrarını sağlayacak genel ilke Platon açısından çok nettir:

“... biz herkes için, Tanrısal ve bilge bir varlığın buyruğu altına girmenin çok daha kârlı olduğuna inanıyoruz; bu varlık ister kendi içimizde olsun-en iyisi bu tabii-, ister dışarıdan yönetsin bizi...(1999: 255).”

Bilge Yöneticinin Betimlenişi: *Devlet Adamı*

Bu noktada, nasıl bir bilge varlık sorusu kaçınılmaz olarak belirecektir. Platon’un *Devlet Adamı*²⁰ yapıtı, bir ölçüde, Tanrısal yönetici anlayışının dünyevi hale getirilmesi biçiminde yorumlanabilir. İdeal olanın, ideal işleyişin, bir noktadan sonra gerçek olanın çeşitliliği, karmaşıklığı ve değişkenliği karşısında belirleyici/düzenleyici olmaya yetmemesi, soruşturmayı derinleştirmeye yol açıyor. Kuşkusuz, ideal olana mutlak bağlılık yok

²⁰ Bu metnin sade bir sunumu için bkz., Rowe (2007).

sayılmaksızın var olan toplumsal gerçekliğe yönelme ve ilkeleri var olan üzerinden şekillendirme, çözümlenmeye temel alınmaktadır.

Evrendeki iyi olan her şeyin Tanrı üzerinden tanımlanması ama bir süre sonra Tanrı'nın geri çekilmesi ile yardımsız kalan insanların bocalaması, çatışmadan uzak bir sosyal düzen inşasını anlamlı kılan bir durumdur. Tanrı'dan bağımsız, kendi başına iş görme hali, insanların yaşamlarını kendi çabalarıyla düzenlemeye yol açmaktadır. Benzemeye çalıştıkları evrensel varlık gibi insanlar da diyor Platon, kendi kendilerinin egemeni olmaya başlıyorlar (2011: 60). Bu egemenliğin niteliği, yani nasıl bir egemenlik sorusu, sosyal düzenin ne, nasıl olduğuna ilişkin açık bir kanıtı bizlere sunuyor. Platon'a göre insanlar üzerinde kurulması gereken egemenliğin mimarı krallık bilgisidir ve bunun ötesinde kimse hak iddia edemez (2011: 62). Burada, Tanrısal yönetici/düzenleyici güçten bu kadar çabuk dolaysız dünyevi kral egemenliğine geçiş, kolaycı bir tutum biçiminde yorumlanabilir mi sorusu bizce anlamlı görünmektedir. Toplumsal yapılanmanın, insanlık tarihinin erken dönem evrelerinde dahi karmaşık olan doğasını kavrama gücü böylelerine bir benzeşmeye yol açmış olabilir. Kuşkusuz yöneten gücün az sayıda oluşu, ideal olanı bilme ve gerçeği ideale yaklaştırmada, Platon'a sosyal kuramını örerken bir kolaylık sağlıyor. Şöyle bir geçişliliği tekrar vurguluyoruz: ideal bilgi kendisini herkese açmaz ve bu nedenle az sayıda kişi yönetim bilgisine sahip olabilir. Böyleyse, sosyal düzenin çelişkili doğası çok sade/tekçi bir yönetimle giderilebilir²¹: "Gerçek anlamda bir yönetim varsa bu yönetim altında bir ya da iki kişi iktidarı elinde tutmalıdır (2011: 86)." Öncesinde de belirtmiştik, Platon'un bilgi kuramı, sosyal kuramını bir bakıma kolaylaştıran bir işleve sahiptir.

Platon, gerçek olanı, yaşananı görüyor, biliyor ama sosyal inşasında, uyumlu bir biraradalık oluşturmasında, yönetme sorununun temelini, yaşanan gerçek çelişkileri koymamayı yeğliyor. Yönetim biçimlerinin, kısacası yönetme hakkının asıl belirleyeni Platon'a göre:

"... ilkelerimize uygun davranacaksa yönetim biçimlerini birbirlerinden ayırmaya yarayan kavramların, bir, birçok, çokluk, zor kullanma, istenilerek yapma ya da fakirlik ve zenginlik olmadığını, bunların bir bilimle ayrıldıklarını göstermeliyiz (abç)...

...

... İnsanları yönetme bilimi en zor bilimdir ve zorlukla elde edilir. Böyle bir bilim hangi yönetim biçiminde bulunur? Eğer bilgili kralla rakiplerini birbirinden uzaklaştırmak istiyorsak bu bilimi incelemeliyiz (2011: 85, 86)."

²¹ *Kriton* metnine işaret etmek isteriz: "..., çoğunluk bizim için ne düşünecek diye kendimizi bu kadar sıkıntıya sokmamak; doğru ve yanlış üstüne usta olan adamın, tek yargıcının diyeceğini önemsemek gerekir... (2017: 286)."

Gerçek bilime hakim olan yönetim biçimi altında yönetici azınlık, devleti, bilim ve doğruluk temelinde gözetir ve iyi kalmaya özen gösterirse böylesine bir yönetim tek doğru yönetim biçimi olacaktır (2011: 87). Bu doğru yönetim biçiminde kölelere çok az da olsa bir rol verilmesi dahi kabul edilemez. Üretici ya da ticaretle ilgilenen kesim ise olsa olsa yönetimde değil ticarete ilişkin konularda söz sahibi olabilirler (2011: 82).

Kitlelerin yönetim sürecinde bu şekilde dışta tutulması bizi yine bilgi kuramı/ sosyal kuram geçişliliğine ulaştırıyor:

“Çok sayıda insan bir topluluğu yönetmek için böyle bir politik bilgelik ve akla asla tamamen sahip olamayacaktır. Tam aksine bu tek doğru yönetimi küçük bir azınlıkta, birkaç kişide hatta yalnızca bir kişide olmasını beklemek gerekir. Diğer yönetimlere ise doğru yönetimin bazen iyi, bazense kötü taklitleri demek gerekir (2011: 92).”

Yöneten/yönetilen ayrımının bu kadar kesin ve doğal ortaya konduğu bir yapıda, bu keskin ayırmadan doğacak uyuşmazlıkları bir tarafa koyacak olursak, genelin, toplumun adına en temelde, uyum, süreklilik ve mutluluk gözetilmektedir. Dokumacı ve dokuma benzetmesi Platon’un sosyal kuramını daha açık ediyor. Her şeyi daha güzel biçimde dokuyan devletin yönetim bilgisinin sahibi kral, yönetsel örgütlenmeyi ölçülü ve enerjik insan karakterlerini dengeleyerek sağlar ve böylece Platon bir ölçüde son sözünü söyler gibidir:

“... krallık bilimi her ikisi de insani olan enerjik ve ölçülü karakterleri bir araya getirerek her iki hayatı anlaşma dostlukla bir araya getirdiği, böylelikle kumaşların en güzelini, en harikasını oluşturduğu, her kentte köle ve efendi olsun, tüm halkın bu kumaşın içinde olduğu, herkesin mekiği dokuduğu, kente durup dinlenmeksizin hak ettiği mutluluğu verdiği ve böylece onu emir ve yönetimi altında tuttuğu zaman, devlet sanatının dokuduğu kumaşın, hiç aksamdan eridiğini söyleyebiliriz (2011: 114).”

Toplumsal Yaşayışın Somut İkelere Bağlanması: *Yasalar*

Platon’un sosyal kuramının daha da net bir görünüm kazandığı, öncesinde ortaya konan genellemelerin somutlandığı, ayrıntılandırıldığı *Yasalar*²² metni, insanın özelliklerinin neliği soruşturmasından hareketle toplumun iyiliğini, güzelliğini kurgulamayı amaçlamaktadır. Yasal kurumlar en iyi amaca göre düzenlenirler ve en iyi şey, barış ve karşılıklı iyi niyettir (2012: 52, 53). İyi olan, Platon’un sisteminde iki ayrı düzlemde anlam bulur. İdeal olan, tanrısal olan, tüm saflığı ile beliren birbirleriyle ilişkili tanrısal iyiler: aklı başındalık, ölçülü bir huy, adalet ve yiğitlik. Tanrısal iyilere bağlı ve ikincil olan insansal iyiler: sağlık, güzellik, bedensel güç ve

²² Laks’a göre bu metin bir anlamda Platon’un siyaset felsefesinin ‘politikleşmesi’ biçiminde görülebilir (2007: 268).

sağduyudan yoksun olmayan zenginliktir. İyi olanlar böyle tanımlandığından ve tanrısal iyiler en temele konulduğundan yurttaşlara bu iyiler ekseninde yaptırımlar getirilmelidir (2012: 57). Yaptırımın ifadesi olan yasanın oluşumunda yasa yapıcı, yasaya konu olan insanı çözümlenmelidir²³. Burada insan alışkanlıklarını, davranışlarını şekillendiren haz ve acı belirlemesi, yüzyıllar boyunca insan doğasını anlama çabasında söylenegelen argümanlara kaynaklık eder nitelikte. Çözümleme çok sadedir:

"... acı ve haz doğal olarak fişkiran iki pınar gibidir: bunlardan gerektiği yerde, gerektiği zaman, gerektiği kadar alan, devlet olsun, birey olsun, her canlı varlık mutlu olur, buna karşılık bilinçsizce ve zamansız alan, mutsuz yaşar (2012: 64)."

Peki, böylesi tekil bir durumun genel olanla, yasa olanla bağı nasıl kurulabilir? En temel dürtülerimize ek olarak sanılara sahibizdir ve en önemlisi; iyi, kötü ayrımını yapan bir uslamlama yetimiz vardır. Eğer uslamlama genelin ortak kararı haline gelirse yasa oluşmuş olur (2012: 76). Burada, akılsal olanla yasa olanın biraradılığı Platon'un sosyal kuramı için ilkesel önemdedir²⁴.

Yasanın gerekliliği, sosyal düzeninin, toplumsal yaşayışın çarpıklıkları, çelişkileri ölçüsünde zorunludur, anlamlıdır. Zenginliğin nasıl üretildiği, bölüşüldüğü temel problemine değinme de çarpıklığın adını koyarken Platon, yüzyıllara ışık tutmakta:

"...Zenginlik ile yoksulluğun olmadığı bir toplulukta, işte en soylu karakterler bu toplulukta yetişebilir: çünkü ne küstahlık ne de haksızlık, ne rekabet ne de kıskançlık görülüyor... (2012: 123)."

Düzenin oluşabilmesinde önemli görülen bu maddi yapı, gelişime bağlı olarak çelişkileri sürekli arttırmaktadır. Her şeyin başına buyruk şekilde, kendi isteğimize uygun olmasını talep edersek çelişkileri aşmak olası değildir. Bu karmaşanın düzenlenmesi, Platon'dan bekleneceği üzere, bütün insansal tutumların akla uymasını hedefleyerek olasıdır. Bunun genel biçimi ise yasa koyucu devlet adamının –ölçülü ve sağduyulu olan (2012: 141)- yasal düzenlemeleri bu ölçüte göre inşa etmesidir. Platon daha da ileri giderek, çoğu toplumsal çöküşlerin asli nedenini insansal tutumların bilinmemesi biçiminde yorumlar (2012: 136) ve bu, son tahlilde aklın düzenleyici gücünün temel önemine işaret eder.

²³ İnsanı anlama çabası olarak siyaset (Platon, 2012: 84).

²⁴ Yeniden *Gorgias* 'a yönelim: "Ruhun davranış düzenine, düzgünlüğüne de «yasalara uygunluk» ve «yasa» adı verilir. İnsanı yasalara uygun ve düzenli kılan bunlardır... (2017: 112)."

"... uyumların en güzeli ve en önemlisine en büyük bilgelik demek çok doğru olur; akla uygun yaşayan kişi, bu bilgelikten pay almıştır bundan yoksun olan ise, ocağını söndürür ve hiçbir şekilde kentin kurtarıcısı olamaz, bunları bilmediği için tam tersi olarak ortaya çıkar... (2012: 138)."

Yönetici/yöneten keskin ayrımının ele alınışında maddi/manevi ayrıcalıkların belirleyiciliği dikkat çekicidir. Manevi alanda: ana-babanın çocukları, yaşlıların gençleri yönetmesi uygun görülmektedir. Maddi temelde ise zenginlikten kaynaklı, soyluların soylu olmayanları ve efendilerin köleleri yönetmesi benimseniyor. Ama en önemlisi diyor Platon, bilgisizin boyun eğmesi, bilgenin de önderlik edip yönetmesidir (2012: 139).

Dahası, yönetme hakkının erdemle ilişkisi, Platon açısından ilkesel öneme sahiptir. Öyle ki, yönetmenin gerisindeki maddi zenginlik koşulunun, erdemli olunmadığı sürece hiçbir anlam ifade etmediğini belirterek²⁵ hoş bir örneğe başvurur Platon. Diyor ki, nasıl bir kişi hızlı koşuyor ya da güzel diye bir makama atanmıyorsa sırf zengin diye de makam sahibi olmamalı. Bunun için erdem zorunludur ve dahası ölçülü de olunmalıdır (2012: 147).

Platon, sosyal düzenin inşasını gözetirken, sürekli vurguladığımız üzere maddi gerçekliği yani bozan, çürüten, insanları yanılsamaya uğratan alışverişi, zenginlik birikimini (2012: 158) biliyor, kavriyor olsa da çözümü, düzenlemeyi hep ilkeler ve akıl aracılığıyla verili gerçeğe dayatmaya yöneliyor. Yaşamda kalmak, gereksinimleri karşılama uğraşı dahi nihayetinde ömür boyunca erdemli olmanın karşısında geri planda kalmakta, ufalanmakta²⁶ (2012: 161). Toplumsal gerçeklik karşısında Platon'un ısrarcı olduğu düzenleyici güç şöyle tariflenir:

"... ben ancak şu yasanın doğru olduğunu düşünüyorum: bir okçu gibi her seferinde yalnızca güzel bir şeyi hedefleyen ve ister zenginlik olsun ister bunun gibi erdemden uzak başak şeylerden biri olsun, bunların hepsini göz ardı eden yasa... (2012: 159)."

Bir taraftan toplumsal yapının işleyişini kendi iç mantığının ötesinde ele alıp, akli düzenleyici temel yapıcı güç olarak tasarlama uğraşı, öte yandan insana özgü olan yönetimin/düzenin nasıllığının insan doğasını soruşturmayı gerektirmesi ama her kazı denemsi sonucu insanın yaşama ilişkin açmazları ile karşılaşılması, Platon'u sık sık vurguladığı şu sonuca evriltiyor:

²⁵ *Sokrates'in Savunması*'nda bir ilke ışıldar: "... Bakın gene söylüyorum size, zenginlikle, parayla pulla elde edilmez erdem, ama zenginlik, genel olsun özel olsun her türlü iyilik ancak erdemden gelir... (2017: 26)." Ve yine *Gorgias*'ta: "... sen gerçekten iyi, doğru bir adamsan, erdem yolunun sana hiçbir zararı olmaz,... Bir arada erdem yolunu tuttuktan sonra, istersek siyasete atılırız... Öyleyse, doğruluğu ve bütün erdemleri, sağlıkta da, ölümden de uygulamaktan başka iyi bir yol olmadığını öğreten aklın kılavuzluğuna uyalım... (2017: 135)."

²⁶ Welles'in ifadesiyle antik dönem düşüncesinde iktisat, siyasetin ve etiğin sınırlaması altındadır (1948: 101).

"... hiçbir insan yapısı, kendini bilmezliğe ve adaletsizliğe sürüklenmeden insan işlerini kendi başına yönetmeye yeterli değil. İşte böyle düşündüğü için, o zamanlar kentlerimize insanları değil, daha tanrısal, daha üstün soydan gelme daimonları yönetici ve kral olarak getirmiş... (2012: 170)."

İnsanı inceleme çabasının zorluğu, dolambaçlı oluşu bir ölçüde kestirme bir çözüme yöneltiyor Platon'u:

"... Bizim için her şeyin ölçüsü dedikleri gibi 'insan' değil, daha çok tanrıdır. Öyleyse onunla dost olacak kişinin, olabildiğince ona benzemesi zorunludur, ve bu temellendirmeye göre içimizden ölçülü olanı, kendine benzediği için tanrı sever, ölçülü olmayan ise tanrıya benzemez, ona düşmandır ve adaletsizdir; öteki şeyler de aynı uslamlama ile böyledir... (2012: 174)."

Ama tekrardan şunun belirtilmesinde yarar var. Toplum ötesinde yer alan ve nihai düzenleyici olarak benimsenen düzenleyici güç ile toplumun kendi devinimi içinde oluşan açmazlara yönelik çözüm önerileri, birbirlerinden bütünüyle kopuk değildir. İnsan ilişkileri karmaşasından bunalan Platon, tanrısal akla yönelse dahi yaşamın kendi çelişkilerini ve bunlara yönelik çözüm önerilerini tümüyle görmezden gelmez. Belki de söz konusu olan, verili yapının karmaşası karşısında bir çıkışsızlıktır. Saf, akılsal, erdemli, ölçülü tanrısal özelliklere uymaya çalışan yönetici grubu ile pratik sorunlara yönelik çözümler bir arada ele alınıyor olsa da yönetimin bu saf kurgusu ile gerçek dünyevi problemlerin çelişkili doğasının birbirleriyle nasıl ilişkileneceği son çözümlemede belirsiz kalmaktadır.

Devletin dayanağı ve nihai çıkış yolu, hakka saygı göstermek (yani öte dünya) ve mal canlısı (yani maddi yaşam) olmamak biçiminde görülüyor (2012: 199). Kuşkusuz, vurgulandığı üzere, bir çırpıda toplumun kurtulamayacağı zenginlik/mülkiyet sorunu Platon'a uzak değildir. 'Dostların malı aslında ortaktır' ilkesi yerleştiğinde en iyi yasalar belirecek (2012: 202) olsa da hem zengin hem de erdemli olmanın biraradalığı olası değildir (2012: 206). Bu ekseninde, Platon açısından maddi zenginliğe araç olan paranın nasıl değerlendirildiğine bakacak olsak, paranın varlığı tümüyle yadsınmıyor olsa da değerler sıralamasında aşağıda yer alıyor:

"... paraya gösterilen özen en son ve üçüncü sırada gelmeli, ortada bedene, en başta da ruha özen göstermeli... devlet biçimi, değerler bu şekilde sıralanmışsa, doğru yasal düzene oturmuş demektir... (2012: 208)."

"... Bütün kentlerde zenginlik hakkında gerçeği söylemek, yani zenginliğin amacının beden, bedeninin amacının da ruh olduğunu söylemek, en iyisi ve en güzeldir; zenginliğin doğal olarak hizmet ettiği amaçları iyi olmakla birlikte, ruhun ve bedeninin erdeminden sonra üçüncü sırayı alabilir. Bu düşünce mutlu olmak isteyen insanın zengin olmayı değil, adaletle ve ölçüyle zengin olmayı amaçlaması gerektiğini öğretecektir... (2012: 364)."

Zenginliğin dolaysız göstergesi olan paranın sosyal düzen adına dolaylı bir konuma yerleştirilmesi, asıl önemin ruhsal yetkinleşmeye verilmesi Platon’da kritik bir tutumdur. Aslında şöyle bir geçişlilik saptanabilir kanısındayız: ruhsal ve akılsal olanla doğal olanın benzerliği, buna karşılık parasal ve ticari olanla yapay olanın benzerliği. Doğal olanın yapay olandan bağımsızlığı, ayrılığı, özellikle uyumlu bir sosyal düzen inşasında ne ölçüde olasıdır sorusu burada yine kendini duyurur²⁷.

Siyaseti adalet olarak ifade eden Platon, bu adaletin herkesin doğal yapısına göre maddi/manevi pay alması ile anlam bulacağını söyler (2012: 222). Ona göre eşit olmayanlara kendi sınırları içinde eşitlik uygulamak en doğru yöntemdir. Yoksa eşit olmayanlara eşit davranmak değildir en doğru yöntem. Bu, eşitsizliktir Platon açısından (2012: 221). Doğru adaletten sapan eşitlik ve hoşgörü, mükemmel olanı bozuşmaya uğrattır (2012:222).

Gerilim bizce dikkat çekicidir: Platon’un, sosyal ilişki ağını bir ölçüde ideale yöneltme çabasının yanı sıra bir ölçüde de sosyalin verili yapısını meşrulaştırma çabasının, vurgulanmaya değer olduğu kanısındayız.

Yasanın varlığı, bir bakıma farklı bir sosyal yapının inşasında gerekli olduğu kadar, görünür, var olan sosyal birlikteliğin meşrulaştırılmasında da anlamlı kılınmaktadır. Köle ile özgür kişi ve efendi arasında bir ayırım gerektiğine göre diyor Platon ve insanın huysuz bir canlı olduğunu da düşünecek olursak, insan, bu zorunlu ayırma pek de kolay razı olmaz (2012: 247). Bu razı oluşu olsa olsa yasa zorunlu kılabilir. Özcesi, en sadesinden en karmaşık olanına, yasa inşasının mantığını, bir bakıma bu durumun kendisiyle ilişkili görebiliriz.

Platon’un sosyal kuramını, yapılagelen tüm ayrıntılandırmaları kapsamı içine alan ve “nasıl bir biraradalık, toplumsal bütün” sorusu etrafında döne duran bin yıllık tartışmada sıkça yankılanan o en soyut fikri sunalım:

“... insanların kendileri için yasa koymaları ve bu yasaya göre yaşamaları zorunludur, yoksa en vahşi hayvanlardan hiçbir farklılıkları kalmaz. Bunun da nedeni şudur: hiçbir insan bir devlet içinde yaşamak için insanlara yararlı olan şeyi anlamaya, anlasa bile her zaman en iyisini yapabilmeye ve bunu istemeye yaradılıştan yeterli değildir. Her şeyden önce gerçek anlamda devlet yönetme sanatının bireysel olanla değil, toplumsal olanla ilgilenmesi gerektiğini- çünkü devleti toplum çıkarları bir arada tutar, bireysel çıkar ise dağıtır- ve toplum çıkarları bireysel çıkardan daha iyi kollanırsa, her ikisinin de toplumun da bireyin de bundan yarar sağlayacağını anlamak zordur... (abç) (2012: 370).”

“... devletin tümü ve aileniz için en iyi olanı, yalnızca bunu gözeterek ve bireyin çıkarını ikinci sıraya koyarak, ki doğrusu da bu, öyle yasa koyacağım. Böylece siz bize iyi niyetle boyun eğip insan doğasına göre gideceğiniz yere

²⁷ Yunan düşüncesinde doğal/uzlaşımsal (yapay) ayırımının önemi üzerine bkz., 2006: 2.

gidin, biz de elimizden geldiğince en büyük özeni göstererek sizin öteki işlerinizle en ince ayrıntılarına kadar ilgileneceğiz(abç)... (2012: 434)."

Ve karşımızda genelin en geneli, Platon'un sosyal kuramının çekirdeği yer alıyor. Tanrı, toplum, birey ilişkisinde Platon'un yöntemi çok berrak:

"... En küçük etken ve edilgen duruma bakmak ve en son hedefi en ince ayrıntısına kadar gerçekleştirmek üzere, bunların her birinin başına bir yönetici koymuştur; bunlardan biri de sensin, sefil, küçücük de olsa her zaman bütüne bakan ve yönelen parçalardan birisin; oysa sen her türlü oluşumun bu sayede ortaya çıktığını, evrenin yaşamında mutlu bir özün olması için oluştuğunu, onun senin için değil senin onun için var olduğunu anlamıyorsun. Nitekim her hekim, her usta el sanatçısı her şeyi bütünü göz önüne alarak yapar, en üstün amaca yönelen parçayı bütün için gerçekleştirir, bütünü parça için değil... (abç) (2012: 410)."

Sonuç Yerine

Onun senin için değil senin onun için var olduğunu anlamak! Bu düzen kurgusunda yoksa parça bütüne kurban mı ediliyor? Yönetim bilgisinin zor elde edilebilirliği, bu bilginin saf hali olan yasanın bir ölçüde kutsal, aşkın karakteri, tam da insan için inşa edilen düzeni katılaştırmakta²⁸ ve bu, toplumun biricik ögesi olan insanı baskılamakta, araçsallaştırmaktadır²⁹. Düzen inşasında sürekli karşımıza çıkacak olan bireysel, genel/toplumsal çıkar ayrılığının keskin ve bir ölçüde tek taraflı bir çözümlenişiyle karşı karşıyayız³⁰. Özce, genel çıkarın yasa üzerinden anlamlandırılması ve parçanın bütüne zor yoluyla bağımlı kılınışı ekseninde ideal birliğe varışın, Platon'un yürüttüğü nasıl bir biraradalık soruşturmasında, en genel çözüme işaret ettiğini saptamak yerinde olacaktır.

Sosyal kuramı, toplumsal biraradalığın temel ilkelerini, toplumu bir arada tutan nedenleri ortaya koyma uğraşı biçiminde ele aldığımızda, Platon, özellikle toplumsal gereksinimlerin çeşitlenmesini, buna bağlı işbölümünün derinleşmesini ve bireyin başkasının yardımı olmaksızın var olamayacağını belirlediği ölçüde toplumsal yaşayışın gerçek göstergelerine işaret etmektedir. Ama ne zaman ki, toplumsal yaşayışın zenginlik/yoksulluk eksenli gerilimi

²⁸ Yasanın değişmezliği, katılığı ölçüsünde Platon'un devlet anlayışının tarih dışılığı üzerine bkz., 2006: 225.

²⁹ *Kriton* metnindeki şu çarpıcı pasajı alıntılama yerinde olacaktır: "... Yurdun bir anadan, bir babadan ve bütün atalardan daha değerli, daha saygı değer, daha kutsal olduğunu, tanrılar ve akıllı insanlarca böyle görüldüğünü; yurt öfkeli olduğu zaman ona bir babaya gösterildiğinden daha çok saygı ve itaat göstermek gerektiğini;... bütün bunları doğruluk böyle istediği için yapmak, görevinden ayrılmamak, kaçmamak, savaştan, mahkemeye kadar her yerde devlet ve yurdun buyurduğunu yapmak ya da bu buyruğu yasaların izin verdiği yollarla değiştirmek gerektiğini bilmiyorsan, nerede kalır bilgeliğin (2017: 290)?"

³⁰ Yeniden *Sokrates'in Savunması*: "..., hepinize iyilik etmemi sağlayacak bir yolu seçtim, herkesin kendini düşünmekten, kendi çıkarlarının ardında koşmaktan önce erdemi, bilgeliği araması gerektiğini, devletin sırtından yararlanmaya bakmazdan önce devlete bakması gerektiğini sizlere benimsetmeye çalıştım... (2017: 33)."

kendini duyurur ve bu nedenle toplumun düzenliliği, devamlılığı daha yakıcı hale gelir, Platon'un gerçekçiliği bir ölçüde kırılır ve toplumsal karmaşanın üzeri, yasa koyucu, bilge bir kimsenin gücüyle örtülmeye çalışılır. Aslında gerçek olan, ideal olan ya da daha sade ifadeyle olan/olması gereken ikiliği geçmişten günümüze, en genel anlamda, tüm sosyal kuram denemeleri için en temel açmaza göndermede bulunuyor. Gelecek zamanlar açısından bu açmazın kapandığı yer, belki de sosyal kuramın anlamını yitirdiği yer olacak ama incelediğimiz ilk ve kapsamlı sosyal kuramın bu açmazla bizi baş başa bıraktığı açık olsa gerek.

Kaynakça

Cartledge, Paul, 2007. Greek political thought: the historical context. İçinde: C. Rowe and M. Schofield, ed. *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.

Klosko, George, 2006. *The Development of Plato's Political Theory*. New York: Oxford University Press.

Laks, André, 2007. The *Laws*. İçinde: C. Rowe and M. Schofield, ed. *Cambridge History of Greek and Roman Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.

Platon, 1999. *Devlet*. Çev.: Sabahattin Eyuboğlu ve M. Ali Cimcoz. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

_____ 2011. *Devlet Adamı*. Çev.: Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları.

_____ 2012. *Yasalar*. Çev.: Candan Şentuna ve Saffet Babür. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

_____ 2017. *Gorgias*. İçinde: *Diyaloglar*. Çev.: M. C. Anday. İstanbul: Remzi Kitabevi.

_____ *Kratylos*. İçinde: *Diyaloglar*. Çev.: T. Aktürel. İstanbul: Remzi Kitabevi.

_____ *Kharmides*. İçinde: *Diyaloglar*. Çev.: T. Gökçöl. İstanbul: Remzi Kitabevi.

_____ *Kriton*. İçinde: *Diyaloglar*. Çev.: T. Gökçöl. İstanbul: Remzi Kitabevi.

_____ *Sokrates'in Savunması*. İçinde: *Diyaloglar*. Çev.: T. Aktürel. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Rowe, Christopher, 2007. The *Politicus* and other dialogues. İçinde: C. Rowe and M. Schofield, ed. *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.

Schofield, Malcolm, 2007. Approaching the *Republic*. İçinde: C. Rowe and M. Schofield, ed. *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.

Strauss, Leo, 1978. *The City and Man*. Cambridge: Cambridge University Press.

Welles, C. Bradford, 1948. The Economic Background of Plato's Communism. *The Journal of Economic History* 8 (Ocak): 101-114.

Wood, Ellen Meiksins, 2008. *Yurttaşlardan Lordlara*. Çev.: Oya Köymen. İstanbul: Yordam Kitap.